

**ВІДКРИТТЯ ДОРОБКУ ЗАМОВЧУВАНИХ АВТОРОК:
ВІДНОВЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ
В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІЙ ІСТОРІЇ:
Філософині. (2024). (М. Бакаєв і В. Пугач, Перекл., упоряд.).
Печера Платона**

Протягом тривалого часу в історії філософії жіноче слово і жіночий погляд перебували на маргінесі. Голос значної частини населення земної кулі ігнорувався внаслідок патріархальних кліше та інституційних перепон, що створювалися від початку соціалізації індивіда в світі, коли жінки не мали рівного доступу до освіти та виборчого права, а відповідно — мали складнощі з вираженням власної позиції у філософській площині. Можемо згадати тезу Річарда Рорті, сформульовану в есеї «Історіографія філософії: чотири жанри», де, крім історичної та раціональної реконструкції, виокремлено інтелектуальну історію як право й можливість висвітлення в історіографії поглядів не лише відомих у каноні постатей, а й штучно маргіналізованих мислителів, чий світогляд є надто оригінальним для канону, на кшталт згадуваних філософом Конфуція, Лао-Цзи, Ж.-Ж. Руссо тощо. На наш погляд, збірник «Філософині», упорядниками якого є Микола Бакаєв і Вероніка Пугач, виданий за підтримки програми «Гендерна демократія» Фонду ім. Гайнріха Бюлля, є яскравим прикладом подібної реалізації проєкту інтелектуальної історії. Наукова редакторка Стефанія Сідорова, посилаючись на Джоану Рас, зазначає в передмові про одинадцять способів, шляхом яких патріархальні інституції чинили обмеження для самовираження та видимості жінок-інтелектуалок в історії, серед яких, зокрема: формальні й неформальні заборони, заперечення чи забруднення дієвості, хибна категоризація, ізоляція тощо.

Рецензована праця складається з трьох розділів, кожен із яких присвячений міркуванням жінок-філософинь на тему одного з розділів філософії — історії фемінізму, практичної філософії та метафізики. Увагу слід приділити також чут-

ливості упорядників збірника до можливих тригерів (категорій або понять, що можуть спричинити роздратування, нагадуючи про травматичний досвід), адже перед кожним фрагментом наведено список можливих текстуальних моментів, що можуть викликати в читачів чутливу реакцію, — «попередження про вміст».

Перший розділ, «Історія фемінізму», присвячено правовому аспекту захисту жіночих прав у популярній формі. У розділі наведено фрагменти з праць Сожурне Трус і Гаріет Тейлор-Міл — філософинь, що мали абсолютно різні бекграунди та можливості здобувати академічну освіту внаслідок різниці в життєвому досвіді та обставинах існування, але спільним у доробку яких є прагнення забезпечення рівності жінок із чоловіками в правовому аспекті, зокрема виборче право, право на власність, право голосу та представництва у виборчих органах тощо. Сожурне Трус є унікальним прикладом людини, самоосвіті якої не завадили обставини, що могли здаватися непереборними. Народжена в рабстві й до кінця життя будучи неписьменною, вона змогла виголосити знакові промови, що мали вплив на концептуалізацію академічного фемінізму. Зокрема, промова «Хіба я не жінка?» (1851) послужила джерелом натхнення для таких видатних представниць радикального та інтерсекційного фемінізму, як Кімберлі Креншоу, Белл Гукс¹ і Анджела Девіс. У розповіді Сожурне Трус описано досвід неадекватного ставлення рабовласників до людей кольору (colored people), яких сприймали винятково як майно на продаж. Наприклад, описано трагічний досвід продажу сина Ізабелли (ім'я, яким Сожурне Трус в алегоричній формі позначила саму

¹ Написання імені та прізвища з маленької літери — принципова позиція цієї авторки.

себе) та щасливий — віднайдення сестри філософині, Софії, з якою вона мала спільних батьків та була розлучена в дитинстві. Попри всі випробування долі, Ізабелла не здалася й долучилася до Нортгемптонської асоціації — спільноти, що займалася просуванням ідей аболіціонізму на релігійній основі. У своїх промовах Сожурне Трус наголошувала на рівних майнових правах жінок із чоловіками внаслідок однакової потреби в фінансових ресурсах у представників обох статей і думки про те, що всі індивіди однаково заслуговують на незалежність і самозарадність. Окрему увагу приділено виборчим правам жінок та їхнім можливостям виголошувати промови, а також — питанню неприпустимості переміщення чорношкірих працівників господарями проти їхньої волі.

Історія доробку Гаріет Тейлор-Міл — яскравий приклад гендерної нерівності в академічних колах в історичній перспективі, адже вона була дружиною та співавторкою Джона Стюарта Міла — видатного теоретика лібералізму, але, за рівного внеску в написання рукописів («Принципи політичної економії», «Про свободу» тощо), у філософський канон увійшло лише прізвище окресленого філософа. У праці «Визволення жінок» наведено обґрунтування потреби жінок у виборчому праві та бути обраними на посади, а також — належати до лав присяжних. Посилаючись на базові принципи американської демократії, аболіціоністи наголошують на рівності всіх статей і рас перед законом, а відповідно — на універсальності виборчого права. Відповідно до однієї з доктрин британської конституції, «всіх людей мають судити рівні їм» (Філософині, 2024, с. 58). Цікавою є аргументація щодо потреби забезпечення рівності доступу до освіти та різноманітних професій, адже авторка виявляє креативність, відштовхуючись в аргументації від принципу досконалої свободи, одним із елементів якого є право кожного індивіда виявити свої здібності в сфері діяльності за власним вибором, не обмежуючись «належними сферами» в соціумі, які звужують потенціал для самореалізації. Адже найадекватнішим способом визначити здатність людини до певних дій є випробування в конкретній життєвій ситуації, на противагу створення абстракцій у формі приписування вмінь конкретній статі. Також слушними є думки щодо співвіднесення рівних прав голосу для жінок та демографічної проблематики й конкуренції на ринку праці: тимчасом як противники емансипації стверджують про погіршення рівня оплати праці за надання жінкам рівного доступу до різних професій,

автори наголошують на тому, що конкуренція — єдиний демократичний засіб існування спільноти, обмеження ж індивідів у праві на вибору виду діяльності є тиранією. Вкрай слушним видається і психологічний момент щодо побоювань консерваторів щодо можливого огрубіння жіночого характеру за умови надання жінкам можливостей для більшої самореалізації в зовнішньому світі. Апелюючи до Гельвеція, авторка обґрунтовує думку про вигоду, яку отримують представники чоловічої статі від тримання в підпорядкуванні жіночої, у вигляді побутового та емоційного обслуговування, адже чеснотами обґрунтовується саме отримання вторинного зиску від наявності волі в Іншій, але без права її виявляти. Гаріет Тейлор-Міл наводить багато прикладів, асоційованих із монархічним ладом, задля ілюстрації нерівності та вертикальності відносин між статями у сучасному їм суспільстві. Найцікавішою, на наш погляд, є заключна частина есею, де можемо простежити певні зачатки елементів психоаналізу, адже потребу, щоби жінки мали власні види діяльності, гобі, сфери докладання зусиль, проілюстровано тим, що самодостатньою та цікавою для Іншого може бути тільки особистість, що має власні інтереси, а не вихована в системі, де єдиним її зацікавленням є догодження потенційному партнерові. Буття адекватною одиницею соціуму можливе лише за наявності власних прагнень та інтересів, а не замикання особистості на служінні Іншому.

Другий розділ, «Практична філософія», присвячений аналізу логічних міркувань, пов'язаних із гендерною рівністю. Гаріет Мартіно — дослідниця, чий науковий доробок охоплює широке коло зацікавлень: від дослідження політичної та релігійної проблематики (в т. ч. — східної філософії) до питання інклюзії людей, що мають проблеми зі слухом. Аргументація в «Есеях про компаративне мислення» починається з викриття релігійного фанатизму та його деструктивної ролі в історії людства. Зокрема, наведено приклади історичних феноменів інквізицій, продажів індульгенцій, хибних паломництв тощо. З перспективи актуальних подій, можемо посперечатися з такою однозначністю щодо поглядів на феномен релігії, що обмежує можливий обшир точок сприйняття, враховуючи, що віра відіграє й позитивну роль у людському існуванні, даючи індивіду надію та допомагаючи додати залежності. Значну увагу приділено також методології наукових досліджень. Зокрема, Гаріет Мартіно ставить під питання доцільність фіксації на метафізичних міркуван-

нях у довготривалій перспективі, адже якщо філософська проблема є відірваною від повсякденного праксису, то намагання знайти її рішення, безумовно, може бути корисною інтелектуальною спекулятивною вправою, але не діяльністю, що здатна привести до серйозних соціальних зрушень. Вибір правильної теми для роздумів є одним із критичних факторів успіху філософського міркування. На думку філософині, людина має отримувати знання емпіричним шляхом: за допомогою індуктивного методу — спостереження за фактами в реальному досвіді. В міркуваннях істотним є точний спосіб класифікації отриманих фактів — упорядкований розум, що враховує принцип застосування причин і наслідків. Авторка наводить приклад з оцінкою читачами аргументації філософів за рахунок не так ідей, як форми, в якій було передано думки. Наприклад, Мартіно критикує підхід Г'юма, запропонований у трактаті «Діалоги про природну релігію», наголошуючи саме на тому, що формальна складова дослідження істотно переважає змістовну.

Особливо цікавим є фрагмент праці Франсіс Павер Коб на тему, що, як може здаватися з першого погляду, виходить за межі загальної композиції збірки — «Права людини й вимоги тварей». У цьому есеї здійснено спробу розкрити питання неетичності проведення вівісекції щодо тварин як жорстокості щодо живих істот. Зокрема, критики зазнає факт проведення операцій на конях без анестезії у ветеринарному коледжі Альфора в Парижі. Аргументація, застосована філософинею, є органічним продовженням основної думки етики утилітаризму. Метою життя лише чуттєвої (не будь-якої живої) істоти є щастя, але людина як розумна і моральна істота має за мету чесноту (Філософині, 2024, с. 132). Друге також не є наслідком першого. Відповідно, вкрай важливим є дотримання моральних інтересів інших. Проте, враховуючи перетин людини з багатьма іншими індивідами та живими істотами різної організації, неunikною є певна пріоритетність щодо вияву морального ставлення та доброзичливості до близьких і значущих людей, порівняно з ввічливістю до незнайомих. Важливою настановою є також те, що «вимоги, які підпорядковано вищим вимогам..., не скасовуються» (Філософині, 2024, с. 135). Відповідно, пріоритетність морального обов'язку перед людьми не відміння наявності морального обов'язку перед тваринами. Наступною шкалою пріоритетності бажань, на які слід зважати, є порівняння найближчих і найактуальніших (потреб) та віддалених і неактуальних (примх). Наприклад, тимча-

сом як морально допустимим є споживати тваринне м'ясо чи використовувати тварин для експериментів, недопустимим є проводити експерименти з тваринами без анестезії, бо це рішення було б продиктоване людською жорстокістю, а не раціональними міркуваннями. Тож у поводженні з тваринами слід враховувати межі заподіяння болю, що полягають саме в різниці між потребами (задоволення яких є обов'язковим) і примхами (як виявами додаткової жорстокості задля реалізації неактуальних забаганок). За цією логікою, використання тварин в інтересах науки є виправданим, адже наукова істина є самоціллю, яка, в перспективі, здатна вдосконалити існування наступних поколінь живих істот на Землі, що відкриває нові істини, встановлює дискусійні факти та сприяє загальній освіті. За спостереженнями Франсіс Павер Коб, прихильність до тварин має виявлятися людиною гармонійно, без надмірної переваги над людьми, що є виявом мізантропії. Тварини ж, на її думку, підкріплену позицією інтуїціонізму, здатні безкорисливо дарувати людині прихильність, що продемонстроване оригінальними прикладами з історій Ксав'є де Местра про відданість собаки зачумленому господарю-відлюднику аж до власної смерті. Врешті, апелюючи до настанов християнства, філософиня наголошує на самоцінності кожної живої істоти, що створена Богом задля реалізації власної мети, а не як інструмент для втілення чужої мрії про щастя.

У третьому, фінальному, розділі праці йдеться про теоретичну філософію, зокрема — про міркування жінок-філософинь на тему метафізики. Оригінальним є доробок Маргарет Лукас Кавендіш, чий стиль письма можна схарактеризувати як своєрідний, зважаючи на велику кількість складнопідрядних речень на сторінку. Під час прочитання «Філософських листів» у читача може виникнути враження, що він ознайомлюється з істотно переосмисленими «Метафізикою» Аристотеля чи «Критикою чистого розуму» Канта. Оригінальність мислення філософині виражається в її сміливих і раціонально обґрунтованих припущеннях про характер часопростору, зокрема його буття природою нескінченним тілесним, а Бога — нескінченним нематеріальним цілим. Наприклад, упорядкованість думок демонструє неперервність у людській свідомості. Також, полемізуючи з Декартом, авторка наводить цікаве міркування про уяву та сновидіння, з якого можна висувати, що мислительська істотно випередила свій час, адже за кілька століть до «Тлумачення сновидінь» Фрейда спостерігаємо думки про активність уяви під час станів

зміненої свідомості, що дає підставу зробити висновок про протяжність людської уяви й пам'яті. Крім того, оригінальним є тлумачення мислительною темпоральності, що відрізняється як від лінійного, так і від циклічного бачення. Ідею нескінченності виражено в думці про єдність усіх часових вимірів унаслідок того, що людина переживає їх в пам'яті схожим чином. Урешті, Кавендіш наголошує на рівності людини та тварин внаслідок наявності у свідомості обох різновидів специфічного та конкретного знання, незалежно від того, чи послуговується певний живий організм мовою як засобом комунікації. Урешті, спосіб мислення окресленої мислительки є оригінальним шляхом осмислення метафізичної проблематики та підтвердження можливості творчого підходу навіть у комплексних теоретичних галузях.

Завершується збірник цитуванням фрагментів праць не менш самобутньої шотландської метафізикині — Мері Шеперд. Зокрема, проаналізовано полеміку в її підході з концепцією Девіда Г'юма. Так, бачимо діаметрально протилежне ставлення до категорії протяжності. На думку Г'юма, причиновий зв'язок між предметами та явищами формується завдяки звичці. Як вважає Шеперд, ця категорія є ідеєю, зумовленою конкретними відчуттями індивіда. Відповідно, можна стверджувати, що філософія обстоє реалізм, на противагу номіналістичному баченню суб'єкт-об'єктного зв'язку. Можна також

стверджувати, що М. Шеперд передбачила тенденції, які, в подальшому, будуть актуальними для семіотики, зокрема щодо того, що поєднання ідей у людській свідомості формує універсалізовані образи, на кшталт архетипів. Крім того, важливим є аналіз не лише безпосередньо об'єктів, а й їхньої взаємодії між собою, що може кардинально змінити враження про їхню природу.

Як бачимо, у збірці «Філософіні» продемонстровано широкий спектр проблем, що розкриваються в несподіваних ракурсах за допомогою творчого доробку жінок-філософінь. Зокрема, ми отримали можливість спостерегти та проаналізувати ставлення до проблем отримання рівних прав та суб'єктності в законодавчому плані безпосередніми представницями гендеру, чиї проблеми зазнавали замовчування впродовж історії. На наш погляд, особливо цінними є фрагменти промов Сожурне Трус як філософіні, яка, попри більшість життєвих перепон, змогла стати голосом покоління та обстоювати інтереси дискримінованих спільнот в інтерсекційному плані.

Безумовно, оригінальність теми збірки, раритетність праць вибраних авторок і актуальність обраної теми в контексті сучасного феміністичного руху дають право стверджувати про істотну актуальність і значні перспективи для використання цієї збірки в майбутньому та можливість виходу нових томів, присвячених доробкові невідомих раніше авторок. Канон потребує розширення та відновлення історичної справедливості.

Список посилань

Філософіні. (2024). (М. Бакаєв і В. Пугач, Перекл., Упоряд.). Печера Платона.

References

Filosofyni [Women Philosophers]. (2024). (M. Bakaiev & V. Puhach, Transl., Eds.). Pechera Platona [in Ukrainian].

Kseniia Meita

**THE OPENING OF A COLLECTION OF WORKS BY SILENCED WOMEN
AUTHORS: TOWARD THE RENEWAL OF GENDER JUSTICE
IN INTELLECTUAL HISTORY: *FILOSOFYNI [WOMEN PHILOSOPHERS]*.
(2024). (M. BAKAIEV & V. PUHACH, TRANSL., EDS.). PECHERA PLATONA**

Матеріал надійшов 25.02.2025

Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0)